

„1956 után Magyarország a hideg magány országa volt.”
(Esterházy Péter)

Fél évszázada lobbant fel és hamvadt el hirtelen a magyar forradalom lángja.

Meglett ember lett, aki akkoriban született, mire a rendszerváltásban a szabadságharcot nevének lehetett nevezni. Azóta további másfél évtized telt el. Neves írónk egy francia lapnak 2005 végén adott interjújából vettük a mottót körkérdeésünkhöz, melyben arra kértünk többeket, fogalmazzák meg, milyen lenne ma a saját számvetésük, hogyan látják most az eltelt ötven évet.

Nagy Bandó András

Boldog gyerek, szomorú felnőtt

Fogadjuk el alaptézisként, hogy nehéz gyerekkorom volt, de boldogan éltem. A boldogság és az élet minden egyéb megpróbáltatása egy 1947-től 1957-ig tartó tízéves időszakra esett.

1947-ben születni annyit jelentett, hogy a világ túl volt fennállása legnehezebb időszakán, milliókat elpusztító második öngyilkossági kísérletén, és előtte állt az elkövetkező, a testi és lelki regenerálódás kiszámíthatatlan hosszúságú időszaka. Mindebbe apámon és anyámon keresztül belecsöppenni nem volt akármilyen vállalás. Lehet, ha magzatkoromban, azaz nullaévesen vagy mínusz kilenc hónaposan látok, érzékelek és gondolkodom, már fordulok is vissza. Az emberi faj szerencséjére az utódok tudati, érzéki és tényleges vaksággal bújnak elő a világ legvédettebb és legbiztonságosabb kuckójából, így aztán csak a tudatuk nyiladozásánál jönnek rá, tapasztalják meg, veszik észre, látják meg, mi az, ami zavaró, ingerlő, idegesítő, nehéz és értelmetlen ebben a világban. Mert igaz ugyan, hogy magunk mögött hagyjuk szülőanyánk méhét, a gondtalan életet, de magunkkal hozzuk azt a védőburkot, melyet nem nyel el a föld a méhlepénnyel együtt. Akár a gyermekkoromban nagy tömbökben árult, üveg-bura alatt tárolt élesztő: bele-belecsípett a boltos Misi bácsi, de a legyek nem dézsmálhatták.

Meddig tart a gyerekkor? Nem tíz évig, abban biztos vagyok. Részint még ma is gyermeknek gondolom magam, eszerint élek, így gondolkodom, ez az alapja életvezetésemnek, de annyira azért nem maradtam kisgyerek, hogy ne tudjam, mikor, hol és hogyan ért véget a gyerekkorom. Nem is egyszer.

Először 1956-ban ért véget. Mivelhogy ekkor történt olyasmi, ami nem passzolt az addig volt elvárásolt képbe és világba: tankok dübörögtek keresztül a szüleim által rám borított üvegburán.

Mitől is óvott engem ez az áttetsző fedél?

Gyakorlatilag minden olyan mocsktól, amit a világégés utáni kor urai a felnőttek, így anyám és apám nyakába is öntöttek.

A gyerek egyetlen dolga, hogy gyerek legyen. A szülők egyik dolga, hogy gyermeküknek lehetőséget adjanak arra, hogy boldogan élhesse meg gyermekéveit. Ha fel kell fogniuk a külső behatásokból, felfognak. Ha titkolni kell az ártó tényezőket, titkolóznak. Ha csak halkan, suttogva és az otthon félreeső zugában kell egymással vitatkozniuk, veszekedniük és sírniuk, akkor ezt teszik. És ha kisírt szemmel kell mosolyogni a semmiről sem tudó gyerekekre, akkor bebizonyítják, hogy erre is képesek.

Gyermekkorom első tíz éve így hozhatott számomra csupa örömet. Az a tíz esztendő, mely a szüleim életének legdrámaibb periódusa volt.

Hallhattam én olyat anyámtól, hogy Rákosiékat el kellene üldözni, vagy hogy az egész bagázst bitóra kéne ítélni? Még olyat se, hogy tiltakozom a tézsesítés, a gyapottermelés vagy a padlássöprés ellen. Ilyesmiről szó sem lehetett, mert ők is tudták, hogy a gyerek őszinte, hazudni semmiképp nem akar, igazat mondani, kimondani az igazságot annál inkább. Mert a gyermek olyan, mint a pillangóvirágok szirmain ringatózó, csipegető tengelice: nincs félelemérzete, mert a szépérzékkel és természetszeretettel megáldott ember inkább gyönyörködik benne, semmint hogy bántsa. A gyermek nem tudja, nem tudhatja, hogy vannak igazságok, melyeket ugyan jó lenne kimondani, de bizonyos okok miatt mégis el kell hallgatni. Igazságok, melyeket természetesen a felnőttek is szeretnének kimondani, mert ők is őrizgetnek valamit gyerekségükből, de nem tehetik meg, magukba kell zárniuk. Mert a felnőttek már megtanultak felnőttként élni. És tudják, hogy olyan felnőttek uralkodnak fölöttük, akikből minden gyermeki tisztaság kiveszett. Így tehát és épp ezért vesélyesek. Rájuk is, és szárnyaik alatt védelmezett gyerekeikre is.

Szegénységünk titkolhatatlan volt: konyhában fürödtünk, nagylavórban, és a földre fektetett ciroksöprűre léptünk ki, amíg anyánk végigtörölte soványka testünket. Nem emlékszem, hogy boldogtalan gyerekként álldogáltam volna a lavórban vagy a söprűn. Az adott anyagi helyzet, a szegénység vagy a gazdagság nem lehet a boldogság fokmérője. Tudtam a dolgom: rőzsedarabolás, vízhordás az artézi kútról, söprögetés és a földpadló fölmosása lószaros vízzel.

Mindeközben semmit sem tudtam az ötvenes évekről. Öt-tíz éves korú gyerekként nem tudhattam, hogy a május elsejei felvonulás mögött mennyi indulat feszül. Sőt, megkockáztatom: az első években a szüleim sem látták azt, ami később már nagyon is láthatóvá és átláthatóvá vált. Szüleink kezét szorongatva, boldogan vonultunk. Kis nemzetiszínű és vörös zászlócskát lobogtatva lépdeltünk, lufikkal a kezünkben, mindaddig, amíg a világ legnagyobb lufija szét nem pukkant. Fülíg lekvárosan kacagtunk, amikor véget ért a lángosevő verseny, és izzadtan nevetgéltünk, amikor elzuhantunk a zsákba futás végén. És persze a szüleinket sem láttuk boldogtalannak, ingyen virsilit eszegettek mustárral, és potya sört iszogattak üvegből. És az egész ünnep

szépnek látszott, az ünneplők pedig boldognak és derűsnek. Honnan tudhattam volna, hogy mindez csak máz, mely alatt rozsdáll a vas és a Szú eszi a korhadó fát?

Aztán Makó felől megjöttek az orosz tankok és teherautók. És átvonultak a falunkon, Szeged felé tartva. Hogy hova mentek és milyen céllal, nem tudhattuk. Ártatlan gyerekek voltunk, hevertünk a gyöpon, számoltuk és bámultuk őket. Aztán egyszer csak leköltözött hozzánk Pestről az unokaöcsém, de hogy mért kellett otthagynia a fővárost, nem tudtam. Pár héten keresztül a falu iskolájában tanult, aztán hazament.

A falunkban ezzel ért véget 1956. Számunkra, a gyerekek számára.

Hogy mi történt utána, homályban maradt. Az üvegbura még zártabbá, még homályosabbá vált. Mintha még több lett volna az elhallgatni- és titkolnivaló. Talán ezek lettek volna a kor jelmondatai: jobb, ha befogja a száját az ember! Ha tudsz hallgatni, lesz kenyered. Fogadd el, ami van, ha tetszik, ha nem, és nem nő púp a fejed.

Ez a titoktartás, ez a kényszerű önmegtartóztatás, ez a nem szívesen vállalt elhallgatás tehette magányossá a kor emberét. Volt véleménye, de hallgatógá, legtöbbször némává kellett válnia. Tudta az igazságot, de mélyen hallgatott róla. Átlátott a szítán, de magába fojtotta észrevételeit. Azzal is tisztában volt, hogy ha két ember tud valamit, az már soha többé nem lesz titok. És nem tudhatták, ki vagy mi az a másik ember. Hogy valódi barát vagy valóságos ellenség. Vagy igaz barát, aki egyszer csak kap egy ajánlatot vagy szorult helyzetbe kerül, és egyszeriben ellenséggé válik, mert rábeszéli a kibeszélésre, és kényszerű fecsegésbe kezd. Jön egy pillanat, amikor mondjuk a család egzisztenciája érdekében, belső meggyőződése ellenére ki kell beszélnie az addig közösen és értéként őrzött titkot. Kiben bízhatott az ember? Esetenként még a családtagjában sem. Maradt tehát a hideg magány. A befelé fordulás. Esetleg az otthoni suttogás. Néha a besúgás veszélyének is kitétt, jelent elemző és jövőt kutató baráti beszélgetés. A föld alatti bujkálás. A vakondlét.

És mi volt a felszínen?

Szocialista brigádok nyíltszívűnek tűnő közössége. Szemináriumok látszólagos békéje. Taggyűlések egyöntetűnek mutatott akarata. Egységet tükröző, százszázalékos választási győzelmek. Közös akaratú kommunista műszakok és szombatok. Önként vállalt társadalmi munkák. Április negyedikei és november hetedikéi díszszemlék tömegdemonstrációi. És a fentebb már említett május elsejei felvonulások. Közösségek, csapatok, brigádok, dalárdák, asszonykórusok, alkalmi tömegek. Közös akarat. Együtt vonultak melegben és hidegben a titkokat őrző, hallgatólagos magányosok.

Én pedig tinédzserként indultam a középiskolába, egy semmit és semmiről sem tudó diákként ülve a technikum iskolapadjai mögé. 1962-ben, hat évvel a sajnálatos eseményeknek mondott forradalom és szabadságharc után. És csak évtizedekkel később, egy osztálytalálkozón tudtam meg egykori tanáraitól, hogy őket épp abban az esztendőben, néhány éves vidéki száműzetésből hozta vissza az iskola csupa szív igazgatója.

Az 1956 után, orosz segédlettel és díszmagyarok lelkes, kommunista hozzáállásával a világ egyik leghazugabb társadalmát szülte. Később, amikor mi már érezhettük a demokrácia szelét, sajnálkozva és mosolyogva néztük a szom-

szédot, ahol a világ egyik legvisszataszítóbb házaspárja próbálta ennél is nagyobb hazugságban tartani az igazmondásra vágyó, jobbat álmódó tömeget.

Cenzúra és sajtódiktatúra, korrupció és umbulda, hálapénz és borralaló, autóra és telefonra várás, munkásörtség és megélhetési párttagság, följelentés és besúgás, pult alól vásárlás és karácsonyi banán, háromnapos bécsi út és háromévenkénti külföldi utazás, konfekciós ruházat és házgyári panellakások, ki tudja, meddig lehetne sorolni a kor jellemzőit.

Az 1956 utáni évek nemcsak a Nagy Generációt „nevelték ki”, de azt a generációt is, amely a jég hátán is megél. Az író, aki tudta, hogyan kell a sorok között üzenni és alapigazságokat megfogalmazni, árnyaltan, szinte észrevétlenül, úgy, hogy ne kapják rajta, tehát megjelenhessen, és így eljuthasson azokhoz, akik éheztek az igaz szót. A festőt, a szobrászt és a plakáttervezőt, akik addig törték a fejüket, míg meg nem szülték a kettős értelmet hordozó műveiket. A munkást, aki megtanulta a rendszerhez igazodó ügyeskedéseit, hogy sajátos választ adjon az állam kizsákmányoló hadműveleteire. Magányos harcosok vívtak ütközetet az egyetlen párt hatalmi fölényben lévő hadosztályaival.

Az áldozatokat nem a kifolyt vér mennyiségével érdemes mérni, hanem azoknak a számával, akik az '56-ot követő négy évtizedbe belefásultak.

Mert elmúlt 1956, az első olyan alkalom és esély, amikor egységgé válás reményében fogták meg egymás kezét az ötvenes években magányossá vált emberek. És eljött 1957, amikor ismét darabkákra esett az addig egységet mutató alkalmi közösség. És mivel gyávák ragadták magukhoz az orosz tankokon ajándékba hozott hatalmat, éppúgy féltek a hatalmi elit tagjai, mint a pixisből örökre kiesett hallgatagok. 1957. május elsején mégsem okozott nehézséget, hogy megszegyenítve ünneplő, az ország áruló vezetőit éljenző tömeggé kancsikázzák a kesergő szegénylegényeket.

Újra a kezekbe nyomott lobogók alatt vonulhatott a magányosokból formálódott látszatközösség.

És lám, ez a rendkívül vegyes összetételű, egységnek tűnő tömeg a rendszer-váltás pillanatában ismét darabjaira hullott, igaz, ekkor már nagyobb darabokra. Olyan csoportosulásokra hullott, melyek képesek voltak egymással szemben fölállni. Ekkor és evvel együtt a magányosok is eltűntek. Volt kihez, mihez vagy hova tartozni. Azóta is a maguk választotta zászlók alatt vonulnak, legtöbbször egymással szemben. Még akkor is, ha tudható, hogy azonosak az érdekeik.

Én pedig kissé szomorú szívvel nézem ezt a részeire esett, valaha egyet akaró tömeget. És egyre inkább úgy érzem, távol kell tartanom magam a különféle érdekek mentén összeverődött tömegtől. Kis időre bárhova állhatnék, hosszú ideig egyik mellett sem bírnám ki.

Az álom az, hogy végre mindig kimondhassuk azt, amit igaznak gondolunk, és ha már kimondtuk, tegyük aszerint.

Mint tudjuk, Mózes nem azért vándorolt negyven éven keresztül Kánaán felé, mert addig tartott volna az út, hanem, mert tudta, hogy egy rabszolganemzedékkel nem lehet új hazát teremteni. Meg kellett várnia tehát, hogy kihaljjon az a nemzedék.

Számomra tehát maradt ez a hűvös távolságtartás, ez a reményt adó egyedüllét, ez a mindentől elhidegült magány.

Néha mégis úgy érzem, hogy magamhoz ölelhetem az egész világot.